

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻ ՄԱՐՍՈՂՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԳԻՒԱՆ- ԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ:

ԲԺՉԿ. ԳՐ. ԳԱՍ. ՏԷՐ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ (Ղալարցի)

Մի ժողովուրդ, որ այնքան զարգացած է, որ գիտէ թէ ինքը ինչ պէտք է ուտէ և իւր մանուկներին ինչ պէտք է ուտեցնէ՝ ի հարկէ քաղաքակրթութեան ասպարէզի մէջ բաւականին յառաջադէմ ժողովուրդ պէտք է համարուի: Բայց որքան ցաւալի է տեսնել մի ժողովուրդ, որը զրկւած է քաղաքակրթութեան այդ բարիքից, մանաւանդ մանուկների վերաբերութեամբ: Գանի՛ քանի՛ մանուկներ իրանց մատաղ հասակում զոհ են գնում ծնողների սգիտութեան մերերկրում, այդ ի հարկէ մի գաղտնիք չէ, և պատճառը ըստ մեծի մասին այն է, որ ծնողները չը գիտեն թէ ի՞նչ և ի՞նչպէս պէտք է ուտեցնեն իրանց մանուկներին: Մի տեղ դուք տեսնում էք, որ մանուկը հիւանդ է այն պատճառով, որ մայրը վեց ամսւայ հասակում տանձ է ուտեցրել իւր միակ մանկանը, միւսը՝ տասն և մէկ ամսւայ հասակում կորիզներով կեռաս է ուտեցրել, մի ուրիշը՝ տարին չը լրացած միս է ուտեցնում կամ երկու տարեկան հասակում պասւայ լոբի, թթու խիար և այլ դժարարամարս բաներ է ուտեցնում: Եւ երբ երեխան հիւանդանում է, բժշկից-բժշկի մօտ է ման ածում, բայց կերակուրը չի փոխում, կարծելով, որ դեղերը բաւական է փոխել, որ մանուկը բժշկւի: Եւ երբ բժիշկը սկսում է հասկացնել, թէ ի՞նչ պէտք է ուտեցնեն մանկանը և ի՞նչպէս՝ այն ժամանակ պառաւները պատասխանում են, որ նոքա տասնեակ երեխաներ են մեծացրել այսպէս, բայց մոռանում են, որ թույլերը վաղուց արդէն գըլորել են գերեզման, իսկ միայն ամուր կաղմածք ունեցողները մնացել են և թէ ամեն երեխայ նոցա գործածած կերակուրները չէ կարող

մարտել և եթէ ոչ իւր կեանքը, զոնէ իւր առողջութիւնը կը տուժէ:

Ահա՛ այդ իսկ պատճառով կան մի քանի ճշմարտութիւններ մանուկներին կերակրելու վերաբերութեամբ, որոնք պէտք է մի քանի տասնեակ տարիներին ընթացքում կրկնեն, որ ժողովրդեան սեպհականութիւն դառնան և խեղճ մանուկներին հիւանդութիւններից փոքր ի շատէ զերծ պահեն:

Գլխաւորներն են:—Մի՞ծ տուղ մայրը կամ ծծմայրը ¹⁾ պէտք է այնքան տոկունութիւն ունենայ, որ երկու ժամը մի անգամ ծիծ տայ մանկանը, իսկ գիշերը վերջին անգամ ժամը տասն և մէկին և այնուհետև միւս առաւօտը ժամը վեցին: Երկու տարին լրանալուց առաջ չը պէտք է երեխային միս տալ ուտելու: Ձորրորդ տարում պէտք է երեխային միայն միրգ տալ և այն էլ հասածը առանց կորիզների և, աւելի լաւ է, եփած: Առաջին երեք տարին երեխայի գլխաւոր կերակուրը պէտք է լինի կաթ՝ սկիզբը մայրականը և ապա՝ կովինը: Եթէ կովի թարմ կաթ դժւար է ունենալ, այն ժամանակ աւելի լաւ է այժ կամ էշ պահել, և, չոր կերակուր ուտեցնելով նրանց, այդ կենդանիների կաթով կերակրել երեխային: Մեծերի կերակուրը երեխայց չորս տարուց առաջ չը պէտք է ստանան... ²⁾: Ալիւրեղէն, այն է՝ հաց և զանազան կասկեր (խրոստ) վեց ամսից առաջ չը պէտք է տալ երեխային և այն էլ շատ չափաւոր քանակութիւնով: Եթէ այդ կանոնները ճշդութիւնով պահեն, մենք փորձով գիտենք, որ շատ քիչ կը պատահի, որ երեխաների մարտողութեան գործարանները հիւանդանան:

Մանուկների մարտողութեան գործարանների հիւանդութիւնները նկարագրելով՝ մեր դիտաւորութիւնը այն չէ, որ խորհուրդ տանք, թէ ի՞նչպէս պէտք է բժշկեն, այլ այն է՝ թէ հիւանդութեան ժամանակ ծնողները ի՞նչ պէտք է ուտեցնեն և ի՞նչպէս պէտք է հիւանդ մանուկներին պահեն:

¹⁾ Մանրամասնութիւնները կարդա մեր «Մանկատաժութեան» մէջ՝ երես 29, 30, 31 և 32, նոյնպէս 40, 41 և 45:

²⁾ Կարդա մեր «Մանկատաժութեան» մէջ՝ 104, 105, 109, 110, 118, 119, 120, 121, 122 և 123 երեսները:

Ամենից շատ պատահող հիւանդութիւնները սոքա են. Դիսպէպսի, բարակ աղիքների կատար, հաստ աղիքի բորբոքումն, դիզենտերի (կանչք) և երեխաների խօլերա:

ՅԱՆԿԱՐԾԱՀԱՍ (ախոփ) ԴԻՍՊԵՊՍԻ:

Դիսպէպսին արտայայտուում է նորանով, որ մանուկը ակորժակը կորցնում է, բղկում է, կերածը փսխում է, փորի մէջ շանջուռնի, կղկղանքը կանանչ կամ դեղնադոյն կանանչ է՝ խառն սպիտակ կամ դեղնադոյն կտրած կաթի կտորներով, ըստ մեծի մասին թըթւած հոտ ունի, արտալիժում է երբեմն շուտ շուտ և երբեմն փորկապութիւն ունի: Հիւանդութիւնը պէտք է, որչափ կարելի է, շուտով բժշկել, ապա թէ ոչ կամ աղիքների բորբոքումն յառաջ կը գայ, կամ խօլերա, կամ երկարատև դիսպէպսի կը փոխւի, որը շատ ժամանակ է քաշում և դժւար է բժշկուում:

Այնտեղ, ուր մայրը ծիծը անկանոն է տալիս, իսկոյն պէտք է սկսի երկու մինչև անգամ երեք ժամը մի անգամ ծիծ տալ կամ աւելի ուշ. եթէ երեխան չի պահանջում, հարկաւոր չէ նորան ստիպել որ ուտէ. իւրաքանչիւր ծիծ տալուց յետոյ երեխայի բերանը հարկաւոր է մաքուր ջրով սրբել: Երբէք չը պէտք է երեխային ծիծ տալ նորան հանգստացնելու համար, երբ նա լաց է լինում. եթէ նա փորի ցաւիցն է լաց լինում, այդ կը նշանակէ որ նորա կերածը չէ մարսւել, այլ քայքայւել է, ուստի նորա կերածը նոյնպէս կը քայքայւի և ցաւ կը պատճառի: Իսկ եթէ ծիծ չը տալ և թողնել, որ օտամոքսը հանգստանայ կամ աղիքները դատարկեն, այնուհետև կերածը աւելի լաւ կը մարսւի և ցաւ չի պատճառի: Ծիծ տուող մայրը և ծծմայրը չը պէտք է հոգեկան յուզմունքներին կամ մարմնական տաժան աշխատանքներին ենթարկեն իրանց:

Եթէ երեխային կովի կաթով են մեծացնում, պէտք է որ ծննդեան առաջին շաբաթը մի մասը կաթ վեր առնեն և չորս մասը եփած և սառցրած ջուր, երկրորդ շաբաթը՝ մի մասը կաթ և երեք մասը ջուր, երրորդ շաբաթից մինչև չորս ամիսը՝ երկու մասը ջուր և մէկ մասը կաթ, հինգ և վեցերորդ ամիսները՝ մէկ մասը ջուր, մէկ մասը կաթ: Վեց — ութ ամիսները՝ երկու մասը կաթ, մէկ մասը ջուր:

ութ — տասն ամիսները՝ երեք մասը կաթ, մէկ մասը ջուր: Կաթը պէտք է նոր կթած լինի, սրանալուց յետոյ խկոյն պէտք է եփ տալ 15 րոպէից մինչև կէս ժամ, ապա նեղ բերանանի մաքուր շիշերի մէջ ածել, բերանները բամբակի խցանով փակել և սառը տեղում պահել: Աւելի լաւ է, որ կովը չոր կերակուր ստանում լինի ամառ ժամանակը: Կաթի խառնուրդը, ամեն անգամ երեխային տալուց առաջ, պէտք է տաքացնել մինչև 28° Բ. 1)

Եթէ երեխային նոր են ծծից կտրել, խկոյն պէտք է սկսել ծիծ տալ: Իսկ եթէ հիւանդութեան ժամանակ ստիպւած են կովի կաթ ուտեցնել, պէտք է մի քանի օր կաթ չը տան և հետեւեալ կերակուրներից մինը գործ ածեն:

2 ու ի սպիտակուցի ջուր: Վեր առնել մէկ ձուկ սպիտակուց և մէկ թէյի բաժակ (14 հացի գդալ) եփած և սառցրած ջրի մէջ լաւ տրորել, այնքան որ սպիտակուցը ջրի հետ միատեսակ խառնւի, մի քիչ աղ անել և ապա բարակ գործած կտաւի կամ շղարշի (դիւլ) միջով քամել:

Երկու թէյի գդալ վարսակի (տալու) կասկը (չրոպա) եփում են մէկ թաս ջրի մէջ՝ մի փոքր աղ խառնած և ապա քամում են բարակ կտաւի միջով:

Մէկ թէյի գդալ գելադինը (դոդո) լաւ խառնում են մէկ թէյի բաժակ ջրի հետ, մինչև որ բոլորովին լուծւի և ապա քամում են կտաւի միջով: Կամ ուղղակի հորթի մսից արգանակ են պատրաստում:

Այս կերակուրներից մէկը սկսում են տալ երբ հիւանդութիւնը թեթեւանում է, խառնում են նորա մէջ փոքր քանակութիւնով կաթ և կամաց կամաց կաթի քանակութիւնը աւելացնում են, երբ տեսնում են, որ երեխայի կղկղանքը բնական կերպարանք է ստանում, այն է՝ միատեսակ դեղին, բայց ոչ ջրալի և ոչ շատ սերտ:

Երեխային տալու կաթի խառնուրդների մասին արդէն մենք մեր «Մանկատաժութեան» մէջ խօսել ենք, թէ ո՞ր հասակում ո՞ր քանակութիւնով և օրը քանի՞ անգամ պէտք է տալ. այս կանոնները

1) Մանրամասնութիւնները կարդա մեր «Մանկատաժութեան» մէջ՝ երես 54—60.

Հիւանդութեան ժամանակ աւելի ճշդիւ պէտք է պահել վերը յիշած կերակուրների վերաբերութեամբ (տե՛ս երես 54 և 59)։ բայց այստեղ մի քանի անհրաժեշտ կանոնները կրկնում ենք։ Երեխային կերակուրը կամ կաթի խառնուրդը երեք չորս ժամը մի անգամ պէտք է տալ, իսկ դիշերը վերջին անգամ տասն և մէկ ժամին և այնուհետև մինչև միւս առաւօտուայ վեց ժամը ոչինչ չը տալ։ Առաջին ամիսը՝ երեխային ամեն անգամ պէտք է տալ հնգից մինչև վեց հացի գդալ և օրը մինչև ութն անգամ։ Երկրորդ ամիսը՝ օրը մինչև եօթն անգամ և իւրաքանչիւր անգամ մինչև տասն հացի գդալ։ Երրորդ ամիսը՝ օրը վեց անգամ, իւրաքանչիւր անգամ տասնից մինչև տասներկու հացի գդալ։ Այնուհետև ամենաշատը իւրաքանչիւր անգամ մինչև տասնևվեց հացի գդալ։

Ընդհակառակն, եթէ երեխան մինչև հիւանդանալը ալիւրեղէն շատ էր ստանում, հարկաւոր է վերը յիշած վարսակի ջրի կամ հորթի մօի արդանակի հետ ուղղակի կովի կաթ խառնել և այնպէս տալ։ Կաթը կարելի է խառնել նոյնպէս կակաօի (հնդկանոշ) թէյի հետ։ Մէկ թէյի գդալ կակաօի վերայ մի բաժակ եռ եկող ջուր են ածում, կէս ժամ թողնում են և ապա կաթի հետ խառնում։ Երեք մասն այդ թէյն են վեր առնում և մի մասը կովի կամ այծի եփած կաթ։

Յաւի ժամանակ երեխայի փորին քսում են մի որ և իցէ տաքացրած ձէթ և ֆլանելով փորը փաթաթում են։

ԵՐԿԱՐԱՏԵԻ (խրոնիկոս) ԴԻՍՊԵՊՍԻ:

Երեխայի կղկղանքը սաստիկ հոտ ունի, և շողի մեծ մեծ կտորտանքի հետ խառնւած է։ Երբեմն երեխայի փորը կապ է, երբեմն շուտ շուտ լուծում է։ Երբեմն երբեմն երեխան փսխում է մեծ քանակութիւնով շողի խառնուրդ, ախորժակ չ'ունի, ստամոքսը լայնացած է, երբեմն կասես երեխան խեղդւում է, փորը փքւած է քամիներով, հիւանդութիւնը շատ երկարատև է, երեխան նիհար է և թույլ։

Այսպիսի դէպքերում՝ կերակրելու մասին խստութիւն պէտք է պահպանել։ Կերակուրը մէկ կամ կէս ժամը մի անգամ տալ, բայց

իւրաքանչիւր անգամ մէկից մինչև երեք հացի գդալ: Ոչ մի կերպով չը պէտք է տալ երեխային ոչ իւղալի կերակուր և ոչ ալիւրեղէն: Կաթի քանակութիւնն էլ պէտք է շատ չափաւոր լինի: Մի բաժին կաթը խառնում են երեք բաժին սովորական թէյի հետ կամ ընկուզի տերեւների թէյի հետ, զարու սուրճի հետ: Գարին աղանձում են, փոշիացնում, ապա ինչպէս սուրճ մէկ կամ երկու թէյի գդալը մէկ թաս ջրի մէջ եփում են: Բայց աւելի լաւ է կաղնիի պտղի սուրճի հետ խառնել: Կաղնիի պտուղները սուրճի պէս աղանձում են և փոշիացնում: Այս սուրճը (այսինքն փոշին) ծախում է իւրաքանչիւր դեղատան և անուանում է գլանդուլէ քվերկուս տօստէ: Մէկ կամ երկու թէյի գդալ փոշին մէկ թաս ջրի մէջ չափաւոր կերպով եփում են, ապա աւելացնում են շաքար և կաթ և տալիս են երեխային: Օրը մի քանի անգամ տալիս են շիշի մէջ եփած տաւարի մսի արգանակ: Կէս գրւանքաց տաւարի միսը մանր կտորում են, ածում են մէկ շիշի մէջ և բերանը խցանով պինդ փակում: յետոյ շիշը ձգում են մի ջրով լիքը կաթսայի մէջ, որի տակը մի ժամայ ընթացքում հանդարտ կրակ են անում: Այնուհետև շիշը հանում են, նորա միջի պարունակութիւնը մզում են կտաւի միջով: Ստացած պղտոր և մուք դեղնագոյն հեղուկը ամբողջ օրւայ ընթացքում փոքր առ փոքրը թէյի գդալով տալիս են երեխային: Ինչպէս վերը յիշեցինք, բոլոր կերակուրները հարկաւոր է մէկ կամ կէս ժամը մի անգամ տալ, ամեն անգամ մէկից մինչև երեք հացի գդալ: Երբեմն օգտակար է լինում գելատինի հեղուկը, որի վերայ աւելացնում են մի փոքր ռօմ կամ լաւ գինի: Գելատինի հեղուկը կարելի է պատրաստել տանը հորթի ոտներից: Նոյնպէս խորհուրդ են տալիս՝ փոքր քանակութիւնով գլուխ գինիներ տալ, զորօրինակ, խերես, մալագա:

Նթէ յաջողի, որ երեխայի շողիաւոր փսխումը վերջանայ, ախորժակը լաւանայ, կղկղանքը կանոնաւոր և բնականին նման դառնայ՝ այն ժամանակ կարելի է զգուշութիւնով կաթ սկսել տալ, բայց միշտ խառնած կամ հորթի մսի արգանակի հետ կամ վարսակի շողիաւոր հեղուկի հետ: Սկիզբը պէտք է կաթը փոքր քանակութիւնով խառնել և տեսնել, եթէ երեխան լաւ է մարսում, այնուհետև կաթի քանակութիւնը աւելացնել: Կարելի է նոյնպէս դեռ

կաթ չը տալ, այլ սկսել կաթի շճուկը կամ շիթը (հօլէ, «իւ-
րօպէ») տալ և ապա մի քանի ժամանակից յետոյ սկսել կաթ տալ:
Կաթի շճուկը կամ շիթը տանն էլ դիտեն պատրաստել. բայց
կարելի է դորա համար դեղատանը գնել հարկաւոր նիւթը, այն է՝
տրօխիսցի սերիպարի: Մի հատը մէկ և կէս բաժակ եռացող կաթի
մէջ լուծում են. երբ բնասպանիլը բաժանւում է, քամում են բա-
րակ կտաւի միջով և ապա փոքր փոքր քանակութիւնով հեղու-
կը տալիս են երեխային: Եթէ երեխայի փորը կապ է, այն ժամանակ պա-
հանջում են տրօխիսցի սերիպարի տամարինդատի, իսկ ե-
թէ աւելորդ է լուծում, այն ժամանակ վեր են առնում տրօխիսցի
սերիպարի ալիւմինատի:

(Կը շարունակւի)